

פנסיה, אוריינות פיננסית וביטוח: אתגרים והזדמנויות

דברי פתיחה בכנס היסוד של המרכז החדש מאת אביה ספיבק

1. התכנסנו כאן חבורה מכובדת מאד של מקבלי החלטות, אנשי אקדמיה ואנשים מהתעשייה. יש לכך סיבה – הנושא חשוב מאד, ואינו מטופל כראוי מבחינת תשתיות המחקר והידע. ואני רוצה להודות לכל מי שבא, גם לדוברים וגם לאורחים, ולקוות שכעת באר שבע נראית במרחק האמתי שלה – שעה וקצת נסיעה ברכבת או בכביש 6.

זה לא שאין התחלות, ולא שאין מודעות לצורך. הרבה גופים פועלים. כל הדוברים כאן פועלים, איש ואישה בתחומה. בבנק ישראל, בוועדות להעלאת גיל הפרישה [קרנית פלוג, הנגידיה]; ברפורמות מתמידות בגיל הפרישה ובחינוך פיננסי [דורית סלינגר, הממונה על שוק ההון], בהנחיית תלמידים מתקדמים, במדיניות כלכלית וטיפוח אוריינות פיננסית [יוג'ין קנדל, ראש המועצה הכלכלית במשרד רה"מ], בכתיבה ארוכת שנים, הוראה מתקדמת ובפעילות בוועדות רבות [יהודה כהנא], בפעילות בשוק ההון [אהוד שפירא], ובוועדות שונות ופעילות בתעשייה הפיננסית ובהצעות לרפורמה [ענת לוין]. העיתונות הכתובה בעיקר אבל גם האלקטרונית עוסקת הרבה בנושאי הפנסיה, ואולי מכניסה את הציבור לפאניקה שבחלקה היא בלתי מוצדקת, אבל היא טובה כדי להעיר אנשים צעירים שבדרך כלל מעדיפים לא לחשוב על גיל הזקנה [אתי אפללו - כלכליסט].

2. אם כך למה צריך אותנו כאן, מה המיוחד בהרכב המרכז הזה? בן גוריון בנגב היא אוניברסיטה חברתית. זהו הרקע היסודי.

א. שילוב של כלכלה, אקטואריה ופסיכולוגיה. אלו אבני היסוד בחקר הפנסיה, צריך את כולם וצריך גם את החקירה המשולבת. זה קורה בישראל רק כאן.

ב.. עבודה אקדמית רצופה ומהבסיס. הנחיית סטודנטים, מסטרנטים ודוקטורנטים כבר כמה שנים טובות, שכבר מהווים מסה קריטית. קורסים מתקדמים בפסיכולוגיה כלכלית, פנסיה, ביטוח, אקטואריה, שוק ההון. עבודות ייעוץ בנושאי מדיניות לגופים שונים במשק: ממשלה, חברות ביטוח, ארגוני עובדים, גופים צרכניים.

3. למה הפנסיה היא בראש סדר היום הציבורי? כשהתחלתי לעסוק בזה לפני שני עשורים, כולם אמרו: זה מאד חשוב, אבל אף אחד לא התעניין. כעת כולם מתעניינים ודואגים, אבל לרובם קשה להבין. לכל אחד יש פיסה מהאמת שאותה הוא מבין אבל התמונה הכוללת לא ברורה. כי אמנם **הפנסיה היא נושא מסובך**.

מקור הדאגה הוא שהייתה רפורמה בשנת 2003, שרשומה על שמם של פקידי האוצר ובנימי נתניהו, שהחליפה מערכת בשיטה אחת למערכת בשיטה לגמרי אחרת. כיון שמקור הרפורמה הוא הצורך לעמוד באתגר של הזדקנות האוכלוסייה, הרי קל להבין שהיא תגרום לקיצוץ בזכויות הפנסיה, כי הרי האוכלוסייה חיה יותר שנים, ולכן החיסכון הקיים מספיק לפחות שנות פנסיה. את זה מרגישים האנשים ולכן הם נלחצים.

בעיה נוספת היא שהשיטה החדשה מטילה את רוב האחריות על הפרטים, על המבוטחים. בשיטה הקודמת (DB) אם עבדת 35 שנה אז קיבלת 70 אחוזים מהמשכורת לפנסיה. [לא בדיוק, כי הוצאות הנסיעה שלך למשל לא נכללו לבסיס על פיו נקבעה הפנסיה, ולכן הפנסיה האמתית היתה בין 50 ל-60 אחוזים. אבל לא גילית את זה עד שהגעת לגיל הפרישה]. לעומת זאת, בשיטה החדשה אתה חוסך, והקופה שצברת הופכת בגיל הפרישה לקצבה - לפנסיה. אבל החיסכון מושקע בשוק ההון [לדייק שני שלישים ממנו], ולכן לא ברור כמה קופה תהיה לך במועד הפרישה – הרי שוק ההון הוא תזזיתי, יש בו סיכון, עליות ומורדות, תספורות ושאר מרעין בישין. בשיטה החדשה (DC) הטילה

הממשלה משנת 2003 ואילך את הסיכון על העובד. בשיטה הקודמת הסיכון היה על מישהו אחר – המדינה, ההסתדרות. הסיכון בא עם האחריות, והמבוטחים מרגישים שקשה להם עם האחריות הזו, כי הם לא מבינים בנושא. כאשר עוברים משיטה אחת לשיטה שהיא שונה ממנה באופן מהותי, ואין באמת הסברה לציבור, מה הפלא שאנשים מבולבלים.

4. האם באמת האוכלוסייה מזדקנת, או שזו תעמולה חסרת בסיס? כל אחד רואה בעיניו שאנשים חיים יותר שנים, ולפי נתוני הלמ"ס - תוחלת החיים עלתה בעשור האחרון ביותר משנתיים. התוצאה היא שיש יותר זקנים, ואנחנו יודעים שמצבם הכלכלי אינו טוב, כולל של ניצולי השואה. כרבע מהם עניים, ואי השוויון גדול יותר מאשר בקרב האוכלוסייה העובדת. בשנים הקרובות צפויה הזדקנות מהירה של ערבים, זהו אתגר משמעותי למדינה. אגב, בישראל החלק של האוכלוסייה מעל גיל 65 אמנם יגדל בשנים הקרובות, אבל הוא מקוזז באופן חלקי ע"י הילודה שהיא גבוהה יותר מאשר בארצות המערב. לכן הזדקנות האוכלוסייה אצלנו היא איטית יותר, ונותנת לנו זמן להתארגן בכיוון של פתרון הבעיות.

5. ומה עושה המדינה? לפי הגישה הכוללת שלה, היא מעדיפה עובדים על לא עובדים ולכן היא יצרה פנסיית חובה, שתהיה במקום הגדלת פנסיית הזקנה שהיא לכולם גם למי שלא עבד. מה הבעיה עם פנסיית החובה? 1. רק לעובדים בשוק הפורמלי. 2. עלויות גבוהות, ואי התמדה בעבודה פורמלית. 3. חוסר ביטחון בגלל השקעה בשוק ההון. על זה תדבר ענת לוי.

6. הרפורמות מעבירות את האחריות אל הפרט. מכאן שתי אפשרויות: לבדוק אם הפרט מסוגל ויכול לקחת את האחריות, ומה שאפשר ללמד אותו. זהו נושא האוריינות הפיננסית. ואם אינו יכול להחליט? כעת מדברים על כל מיני חזרות לפטרנליזם. איך עושים פטרנליזם? למשל, שיטת ה-nudge. חשוב מאד לחקור מה הציבור חושב על כל הנושאים הללו. כיצד הוא מבין מהי פנסיה? מהם מקורות האמון שלו בבנק ישראל? כיצד הוא תופס את העולם הכלכלי, תפקודו ואת הפועלים בו? יש לכך השפעה אדירה על האופן בו מדיניות רפורמות ורגולציות מתקבלות (וגם על דברים כמו ציפיה לאינפלציה). על כל זה ידברו הפסיכולוגים, דוד לייזר ואייל כרמל. אגב, הממשלה לא נעלמת, אלא משנה את דרכי פעילותה: מאספקה של מוצרים בעצמה דרך הסקטור הציבורי [קרנות הסתדרותיות] להפעלת שוק פרטי ועליו רגולציה משמעותית. האוצר בנה רגולציה לפנסיה למעשה יש מאין תוך שנים ספורות. זו לא משימה קלה. הרגולטורית נמצאת אתנו, והיא תחלוק אתנו את השקפתה. [דורית סלינגר]. מהי החלוקה בין הפטרנליזם ובין השוק החופשי לפי האחריות על הרגולציה? מעניין יהיה לשמוע.

7. כדי לבחון את החלופות, אין תחליף לידע אקטוארי. הוא מאפשר לייצר סימולטורים על בסיס נתונים קיימים, בוחן מדיניות מיסוי מתאימה, הזדקנות וכו'. זה התחום של רמי יוסף. האקטואריה היא המתמטיקה של הפנסיה, ואי אפשר לעשות עבודה יסודית בלעדיה. אפשר להשתמש במתמטיקה הזו כדי לבדוק את הצד הריאלי של השוק, בהשלמה עם הצד הפסיכולוגי.

מכל זה ברור שצריך ניתוח רציני ומקצועי של חלופות, בחינה של הצלחת המדיניות הקיימת, ושל הצעות לשיפור. בחינה של בדיקת הנחות היסוד. של עבודה עם מקבלי החלטות וגם עם הפעילים בשוק [שוק זו לא מילה גסה אצל כלכלנים, למרות שזהו שוק תחת רגולציה בגלל הצורך לדאוג לפרטים].

8. קבוצת החוקרים באב"ג ממוקמת באופן כמעט אידיאלי כדי לבצע את המשימה הזו. המרכז נבנה על תשתית קיימת ועשירה של מחקרי פנסיה, מחקרים קוגניטיביים, פנסיית חובה, אקטואריה של מיסוי, אשר מייצרת תלמידים מתקדמים, ניירות עמדה ומעורבות בתעשייה.

9. מה מתכנן המרכז לעשות?

מחקרים. הוראה מתקדמת. ניירות מדיניות. יוזמות ציבוריות. שת"פ עם גורמים בנושא: חינוך פיננסי – גם עמותות וגם ממשלה. שת"פ עם הלמ"ס בנושא איסוף נתוני פנסיה. הנגשת נתוני פנסיה וסימולטורים לחוקרים ולציבור הרחב. עבודות מחקר עבור הממשלה ועבור גורמים בשוק – חברות ביטוח, קרנות פנסיה, ארגוני עובדים, וכו'. יצירת מסכת של קשרים בינלאומיים. מחקרי השוואה עם ארצות מחו"ל. כנסים בינלאומיים וארציים.

10. הקמת המרכז תספק מה שכל כך חסר בארצנו הקטנטונת, ויש בשפע בארצות העולם: תשתיות רציניות, תשתיות של ידע וניתוח לצורך קבלת החלטות.

11. חזונו של המרכז: המרכז יהיה צומת לכל מי שעוסק בפנסיה, ביטוח ואוריינות פיננסית. הוא יפרה את הדיון הציבורי בנושאים אלו, ויעמיק אותן, כל מי שמתעניין בפנסיה ידע שאוניברסיטת בן-גוריון היא המקום לפנות אליו.

תודות

- א. לנשיאה רבקה כרמי על התמיכה במארגני הכנס ועל העידוד, ועל מה שיבוא בהמשך.
- ב. לצבי הכהן הרקטור, שתמך וסייע להקמת המרכז.
- ג. לדיקן הפקולטה לניהול על שם גילפורד גלייזר עודד לוונגרט שהבין את חשיבות הכנס הזה והעמיד לרשותינו תמיכה ואת המערך הלוגיסטי המצוין של הפקולטה לניהול.
- ד. לדיקן רוח וחברה וסגן נשיאה ודיקן למחקר ופיתוח על תמיכה מכל המובנים.
- ה. למארגנים שהשקיעו עבודה לא תאומן, לאייל כרמל שהוא דוקטורנט של דוד לייזר ושלי שבאותו הזמן ביצע גם עבודה מאומצת על הדוקטורט שלו. למערך האדמיניסטרטיבי של האוניברסיטה, מכל הרמות, ובפרט למחלקה לקשרי ציבור בפקולטה לניהול על שם גילפורד גלייזר שעבדה מעל ומעבר כדי להרים כנס ברמה גבוהה מאוד.
- ו. אנחנו רוצים גם להודות לשותפינו מהתעשייה - חברת פסגות - על התמיכה בכנס זה, ועל שיתוף הפעולה המחקרי שהם מקיימים איתנו. אנחנו מקווים ששיתוף פעולה זה יגדל ויתרחב לשותפים נוספים.
- ז. לשותפי בהקמת המרכז, רמי יוסף מהמחלקה למינהל עסקים ודוד לייזר מהמחלקה לפסיכולוגיה, על תמיכה, השתתפות, התלהבות והרבה שכל ישר.
- ח. לכל מי שעבר את המרחק כדי להשתתף כאן: קרנית פלוג, דורית סלינגר, יוג'ין קנדל, יהודה כהנא, אהוד שפירא, וענת לוין.
- ט. וגם לכם קהל נכבד.